

УДК 94 (4+477) «1945/1957» (093)

ДОКУМЕНТАЛЬНА УКРАЇНІКА ПРО СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПОВОЄННІЙ ЄВРОПІ (1945-1957)**Ірина Тюрменко**

Національний авіаційний університет
Україна, 03058, м. Київ, просп. Космонавта Комарова, 1, корп. 8
e-mail: tira@nau.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9350-6868>

Стаття присвячена аналізу подій, що висвітлюють долі осіб, примусово переміщених з України до інших країн післявоєнної Європи (1945-1957), їх правовий статус, ставлення до них адміністрацій окупаційних зон, причини насильницької репатріації. Значну увагу приділено організації та діяльності Українських допомогівих комітетів стосовно матеріальної підтримки, правового захисту українських утікачів і переселення їх з Європи до інших країн. У статті аналізуються раніше не залучені до обігу документи, матеріали та спогади очевидців тих подій.

Ключові слова: переміщені особи, «ді-пі», українські допомогіві комітети, повоєнна Європа

У сучасних умовах, коли Україна та країни Європи внаслідок військових конфліктів зазнали значного збільшення кількості біженців і переміщених осіб, актуальним залишається вивчення історичного досвіду вирішення кризових питань пов'язаних з цими категоріями населення після Другої світової війни. Як зазначив Ноель Калхун – Регіональний Радник з правових питань Регіонального Представництва УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні – «Минуле вчить нас тому, що правильно вирішити проблему можна і за короткий період часу, якщо зосередитись і не повторювати помилок минулого» [3]. Актуалізує проблематику щодо переміщених осіб у повоєнній Європі і недостатньо повний обсяг задіяних документальних джерел, які б розкривали долю українських переміщених осіб у цей період.

За радянської доби тема переміщених осіб підпала під категорію «заборонених». Навіть ті нечисленні публікації, що з'являлися, носили виражений ідеологічний характер, відзначалися суперечливістю висновків та обмеженістю фактологічної інформації. При цьому не оцінювалися масштаби та наслідки повоєнного переселення українців до країн Європи, Америки, Канади, Австралії тощо.

Водночас україномовна еміграційна історіографія намагалася подолати інформаційний вакуум, що утворився в радянській літературі. Зарубіжна україніка попри багатий фактологічний матеріал, який широко розкриває весь трагізм ситуації українських втікачів на мікроісторичному рівні, часом страждає на посилений інтерес до окремих сюжетів, фактів, подій. Зокрема, проблеми адапта-

ції українських біженців до умов життя у чужих країнах відносяться до найбільш популярних у зарубіжній меморіальній літературі.

Сприятливі умови для об'єктивного вивчення теми склалися з часу отримання Україною незалежності. Однак незважаючи на явну наукову прогалину в її дослідженні, вона й досі залишається недостатньо розробленою у сучасній науковій літературі. Із ґрунтовних розробок можна виокремити кандидатські дисертації Л.В. Стрільчук [14] та С.Я. Рудика [16]. Однак незважаючи на наукову цінність цих робіт, дискусійним залишається питання щодо хронологічних рамок досліджуваних проблем. Зокрема, процес переселення українських переміщених осіб С.Я. Рудик завершує 1953 р., а Л.В. Стрільчук – серединою 1950-х років. А між тим, документальні джерела та свідчення очевидців тих подій фіксують припинення переселенського руху другою половиною 50-х рр. ХХ ст. Як зазначила Я.Л. Примаченко, останній табір для переміщених осіб закритися у 1957 р. [12].

Окремі сторони життя українських переміщених осіб у повоєнній Європі розглянули Л.В. Стрільчук (культурно-просвітницька напрямок) [13]; Г.О. Щигельська (становище українських біженців у Великій Британії та Північній Ірландії) [18]; О.А. Подобєд (стан медичного обслуговування переміщених осіб у Західній Німеччині) [10]. Попри значний крок у розвитку даної проблематики, слід зауважити на відсутність комплексності та цілісності досліджень, які б узагальнювали життя українських переміщених осіб у всіх зонах окупації та тих вимушених втікачів, які не підпадали під категорію «ді-пі», залишаючись

сам на сам із життєвими проблемами.

Попри певний прорив у вивченні даної проблематики, наукові дослідження потребують розширення джерельної бази, зокрема, за рахунок фахового опрацювання документів і матеріалів зарубіжних архівів та, особливо, канадських. Саме там осідали та концентрувалися документи як з приватних колекцій українських втікачів, так і організацій, що брали безпосередню участь у роботі з переміщеними особами. Зокрема, в архіві Осередку української науки й освіти у Вінніпезі (Канада) знаходиться надзвичайно місткій фонд «Central ukrainian relief buro», який налічує десятки справ щодо переселення українських втікачів до Канади. На жаль, він ще чекає на свого дослідника. Повною мірою вивченими залишаються й документи з особових фондів. Важливим з огляду на вивчення означеної теми є листування митрополита Іларіона (архів Української православної церкви в Канаді) з приватними особами й організаціями стосовно допомоги українським біженцям і створенні відповідних установ у Швейцарії та Канаді [17].

Важливу роль у проведенні дослідження відіграло інтерв'ювання з особами, які пережили страх репатріації, труси радянських військ у таборах переміщених осіб, зникнення знайомих, близьких, рідних. Багато цінної інформації було отримано у розмовах з Валентиною Панченко (м. Оттава); Галиною Онуфрійчук, Сергієм Радчуком, Надією Шаварською, Ніною Луговою (м. Вінніпег), які перебували після закінчення Другої світової війни у таборах різних зон окупації. Особливо хочеться наголосити на документах і матеріалах з особового архіву п.о. Т. Міненка (м. Вінніпег), який мешкав у повоєнному Мюнхені, був учнем П. Курінного та свідком його таємничого зникнення. Джерельна база з архіву о. Т. Міненка здебільшого лягла в основу цього дослідження. А це – значний шар періодики: таборів обіжники, публікації у тогочасних газетах, журналах тощо.

Метою дослідження є розширення джерельної бази з вивчення життя українських переміщених осіб у повоєнній Європі, введення до наукового обігу раніше невідомого фактологічного матеріалу.

По закінченні Другої світової війни велика кількість громадян з різних країн опинилися в силу тих чи інших обставин у повоєнній Німеччині й Австрії. Це були остарбайтери, військовополонені, в'язні та політичні емігранти, які зосередилися у таборах для біженців.

Спочатку такі громадяни отримали статус «ді-пі» (*di-pi* – з англ. «дисплей персон», тобто позбавлені місця), пізніше – переміщені особи, потім – втікачі. Ними опікувалися міжнародні організації та, зокрема, з 1943 р. УНРРА (УНРРА – United Nations Reconstrion and Rehabilitation Administration), а з 1948 р. права останньої перебрала IPO (IPO – Internetal Refuees Organization). Ці організації керували мережею таборів для втікачів, надавали останнім правовий захист, матеріальну допомогу, влаштовували їхню подальшу долю. Головним завданням організацій стало надання допомоги переміщеним особам повернутися додому, або виїхати до інших країн на постійне поселення. З міжнародними організаціями активно співпрацювали українські допомогіві комітети (далі – УДК), метою діяльності яких був правовий захист українців, недопущення насильницької репатріації та надання різнобічної допомоги, у тому числі й у справі переселення.

Якщо для громадян із Західної Європи проблема репатріації не була гострою і, як правило, такі особи без вагань поверталися до своїх країн, то для вихідців із Центральної та Східної Європи це стало справжнім лихом. Більшість з них, боячись репресій, намагалися всіма способами уникнути репатріації.

У найгіршому становищі, в плані дотримання прав людини, опинилися українці. Річ у тім, що адміністрації країн альянсу часто отожднювали поняття національності та громадянства. Українці, як правило, сприймалися як поляки, чехи, росіяни та, відповідно, кваліфікувалися як чеські, польські, або радянські громадяни, а не як цілісна національна група. Трагізм ситуації додавали й союзницькі домовленості між СРСР, США, Англією та Францією щодо повернення громадян до своїх країн. Не існувало також єдиного правового статусу для всіх українських емігрантів, що перебували у таборах різних окупаційних зон. Зокрема, в англійській зоні окупації взагалі не визнавали українських громадян та їх допомогіве представництво. Не кращою спочатку була ситуація і в американській зоні. За висловом капітана Мек Дональда, який очолював відділ по роботі з переміщеними особами при Баварському уряді, «американці не схильні були розглядати українство як націю, бо Україна й нині (у повоєнний час. – *Авт.*) не має цілком самостійної держави». Однак завдяки наполегливій роботі Українського обласного представництва у Мюнхені, американська адміністрація прихильніше почала

ставитись до українських емігрантів, заявляючи, що насильно не буде репатрійована жодна особа, яка має статус ді-пі, але водночас цей статус постійно переглядався, особливо для громадян, що народилися в УРСР [1; 15]. У французькій зоні окупації толерантне ставлення до українців обумовлювалось тим, що французька влада заохочувала приплив до Франції додаткової дешевої робочої сили, потрібної для відбудови зруйнованої війною економіки. Однак через складне політичне й економічне становище потік українських емігрантів до Франції був дещо обмеженим [1; 8, с. 12-13].

Розбіжностями та невизначеністю статусу українських втікачів вдало користувалися радянські репатріаційні комісії, які почали активну роботу вже на початку 1945 р. Вони намагалися силою повернути до СРСР всіх українців, без огляду на їхнє бажання та місце постійного припису. Хоча поверненню не підлягали українці з Волині та Галичини, але дуже часто і вони ставали жертвами насильницької репатріації. Подальша доля багатьох з них склалася трагічно.

Пік радянської репатріації припав на червень-листопад 1945 р. За спогадами секретаря Українського обласного представництва у Мюнхені Я. Маковецького, який перебував в американській зоні окупації, 12 травня 1945 р. американська адміністрація видала листівку, що закликала людей повертатися додому та нагадувала про їхній обов'язок концентруватися у таборах. З того часу життя українців ставало дедалі тривожнішим: поліція ловила людей на вулицях, вишукувала по приватним помешканням з тим, щоб передати до рук радянських репатріаційних комісій. Були і спроби радянської агентури втручатися у життя таборів, де силою та залякуванням змушували людей повертатися до СРСР [1].

За різними джерелами 70-80% українських емігрантів перебувало у таборах, що знаходились під опікою УНРРА [5, с. 636; 7]. Табори містилися у реквізованих військових казармах, воєнних робітничих оселях, школах тощо. У 1946 р. українські втікачі перебували у 126 таборах, у 1949 – відповідно у 110. Найбільші українські табори містилися в американській зоні у Мюнхені (Карлсфельд, Варнер-Касерне), Авґсбурзі (Соме-Касерне), Міттенвальді (Єгер-Касерне), Регенсбурзі (Ганґгофер-Зідльонґ), Ашафенбурзі, Берхтесгадені («Орлик»), Байройті; у британській зоні в Ганновері та Гайденаві; у французькій зоні в Штуттґарті; в Австрії – у Зальцбурзі. З 1945 р.

в українських таборах формується місцеве українське самоуправління, однак воно не мало ніякого впливу на адміністрацію самого табору, яка була повністю у руках УНРРА. Тільки з 1947 (а фактично – з 1948 р.) таборове самоуправління співпрацювало та підпорядковувалось в адміністративних справах органам ІРО, а у громадських – Центральному представництву української еміграції (далі – ЦПУЕ).

Як правило, табори створювалися за національною ознакою. Найбільше українців, що жили по таборах, перебувало в англійській зоні окупації, а тих, хто оселилися поза таборами, перебувало в американській зоні. З огляду на невизначеність правового становища українців, дуже часто українські втікачі утворювали окремі підгрупи при польських таборах, або українських біженців включали до таборів групи бездержавників. В американській, англійській і французькій зонах окупації у таборах взагалі заборонялося створювати не лише політичні партії та групи, а й громадські організації. Однак українські біженці продовжували працювати у допоміжних комітетах, таборових комендатурах, які б захищали їхні права. У тих таборах, де українські біженці мали власні органи самоврядування, вони облаштовували своє громадське, політичне, культурно-освітнє, релігійне, господарське, літературно-мистецьке життя та видавничу діяльність. Так, у 1948 р. у таких таборах працювало 102 народні школи, 35 гімназій, 12 середніх шкіл, 43 фахові школи, виходило 232 періодичні видання та появилася 818 книжкових видань. Зокрема, у таборі ім. Миколи Лисенка у Ганновері англійської зони окупації в Німеччині, українські біженці мали можливість вчитися у гімназії, відвідувати церкву [6]. Справа в тім, що у таборах сконцентрувалася значна кількість української еліти, яка не бажала повертатися додому, де на неї чекали репресії, радянські табори, а ймовірно – й смерть. Саме ця талановита плеяда українських письменників, учених, учителів, митців брала на себе турботу про освіту української молоді. Самоорганізація в українських таборах була досить високою, що відзначала й адміністрація окупаційних зон. Зокрема, американська окупаційна адміністрація у Баварії визнала українську національну групу саме завдяки активній діяльності Українського представництва у Мюнхені [1].

Попри всі заборони, українські допоміжні комітети існували у кожній окупаційній зоні. Проти їх діяльності категорично виступали

радянські комісії з повернення радянських громадян, оскільки українські комітети перешкождали примусовій репатріації. Однак до осені 1945 р., працюючи напівлегально та розрізнено, допомогіві комітети суттєво не могли впливати на хід репатріаційних процесів. Зміни в їх статусі відбулися 1 листопада 1945 р., коли на з'їзді делегатів УДК усіх зон окупації сталося організаційне оформлення Центрального представництва української еміграції (далі – ЦПУЕ) у Німеччині. Відповідно до свого статуту ЦПУЕ очолювала та репрезентувала всі допомогіві комітети, громадські неполітичні організації української еміграції у Німеччині. Це сприяло створенню централізованої розгалуженої мережі місцевих українських допомогівих структур, які мали зональний, обласний і районний статус [2, с. 117]. З того часу ЦПУЕ могла ефективніше надавати допомогу українським утікачам.

Створення ЦПУЕ сприяло формуванню УДК у різних країнах Європи, Америки та Канади. Так, в Австрії діяло Українське центральне допомогіве об'єднання з центром в Інсбруці; в Італії – Український комітет допомоги українським збігцям з центром у Римі; у Франції – Українська громадська опіка з центром у Парижі; в Англії – Союз українців Великобританії (далі – СУВ) з центром у Лондоні; у Бельгії – Український допомогівий комітет з центром у Брюсселі; у Швеції – Українська громада з центром у Стокгольмі; у Швейцарії – Український допомогівий комітет, створений за підтримки швейцарців з центром у Женеві тощо.

У 1946 р. репатріаційні процеси дещо уповільнилися завдяки акціям протесту, що провели українці у таборах та активній роботі ЦПУЕ й українських представницьких і допомогівих комітетів на місцях. Однак повністю припинити насильницьке повернення до СРСР не вдалося. Саме найстрашніше для українських втікачів було втратити статус ді-пі, оскільки це автоматично означало ймовірність підпасти під радянську репатріацію. Тому життя у таборах було досить тривожним. У будь-який момент можна було опинитися під загрозою примусового вивезення до радянської зони окупації, про це свідчить багато українських втікачів, з якими здалося познайомитися у Канаді.

Як не парадоксально, але з кожним роком, кількість ді-пістів не тільки не зменшувалася, а навпаки, збільшувалася переважно за рахунок нових втікачів із тих країн Центральної

Європи, де був встановлений радянський режим. На 1948 р. майже 1 млн. [2, с. 7] переміщених осіб перебувало у Німеччині й Австрії, з яких українців на кінець квітня 1948 р. було майже 119 тис. чол. [9, с. 117]. Однак цю цифру потрібно сприймати із певним застереженням, оскільки у літературі можна зустріти й від 140 до 150 тис. [4, с. 885] українських втікачів, сконцентрованих у таборах. За даними ЦПУЕ на березень 1948 р. загальна кількість українців у таборах і тих, хто мешкав приватно у Німеччині й Австрії в усіх зонах окупації становила 142 869, з них у таборах – 101 235 осіб, поза таборами – 41 634 особи [11]. А втім, достеменно визначити кількість українських емігрантів з огляду на значний міграційний процес і відсутність налагодженої статистичної служби досить складно.

Приплив емігрантів до Німеччини й Австрії збільшував політичну напругу, створюючи багато гуманітарних та економічних проблем в європейських країнах. Перед адміністрацією американської, англійської та французької зон контролю стояла низка завдань, пов'язаних із визначенням політики щодо переміщених осіб і розроблення заходів стосовно їхнього прилаштування. По-перше, репатріація на 1947-1948 рр., як інструмент вирішення гуманітарних проблем повоєнної Європи, майже вичерпала себе. Як писали американські експерти, не можна було, навіть під загрозою багнетів, змусити людей сісти у репатріаційний радянській транспорт [2, с. 7]. По-друге, недоцільно було й залишати таку велику кількість переміщених осіб у Німеччині, оскільки зростала загроза загострення конфлікту на національному ґрунті між німецьким населенням і ді-пістами, які мали певний антагонізм до колишніх визискувачів. До того ж сама Німеччина була зруйнована. Не працювали підприємства, не вистачало житла. Навіть перед війною Німеччина довозила 20% харчів. Тому закрити табори та передати напівголодних людей на утримання німецької влади було також неможливим. По-третє, утримувати табори для країн альянсу також було економічно не вигідно, адже всі витрати лягали на плечі платників податків. Окрім того для самих переміщених осіб перебування у таборах руйнувало надію на майбутнє. Самим оптимальним способом стало надання допомоги ді-пістам у переселенні до країн, які потребували додаткових робочих рук, а це була гарантія того, що люди зможуть почати повноцінне життя, стати на ноги, забезпечити себе всім необхідним.

Планомірне переселення переміщених осіб до країн їх постійного перебування та праці розпочалося з 1947 р. Першими приймати емігрантів стали Бельгія й Англія. Пізніше до цього процесу підключилися США, Канада, Австралія, Аргентина, Бразилія, Франція, Голландія, Уругвай, Венесуела й ін. країни. Великого значення для узаконення припливу емігрантів до тих чи інших країн мало вирішення цього питання на рівні прийняття окремих законів чи урядових ухвал. Зокрема, у США в липні 1949 р. конгрес США прийняв закон, за яким дозволив в'їзд у країну емігрантам. Для створення позитивної еміграційної політики у Канаді щодо українців велику роль відіграли виступи у парламенті українців за походженням А. Глінки та Ф. Заплітного.

Оживлення переселенського руху відмічено з листопада 1948 р. У 1949-1950 рр. він набув найбільшого розмаху. З того часу УДК в європейських країнах спрямували свою роботу на працевлаштування, навчання, надання матеріальної підтримки та правового захисту українським переміщеним особам.

Однак відсутність єдиного допомогового центру ставала на заваді вироблення централізованої політики урядів країн альянсу та адміністрацій окупаційних зон щодо українських комітетів і загалом до українських переміщених осіб, не дозволяючи концентрувати матеріальні ресурси, та гальмувала переселенський процес. Спроба об'єднати всі українські допомогові комітети відбулася на Паризькій конференції 1947 р. Однак у силу кулуарних домовленостей всі функції осередку перебало на себе ЦПУЕ, а рішення конференції не були визнані всіма українськими допомоговими комітетами, що діяли в Європі, зокрема, швейцарським. І лише на початку січня 1949 р. вдалося досягти певного порозуміння між українськими допомоговими комітетами. Рішення об'єднавчого з'їзду, проведеного у Лондоні 1-3 січня 1949 р. засвідчили створення Координаційного осередку Українських Центральних Установ Європи, Африки та Близького Азійського Сходу з центром у Лондоні. Однак і цей Координаційний осередок мав брак коштів, а Центральна переселенська комісія, яка діяла у 1947-1948 р. у Мюнхені обмежувалася лише наданням інформаційних послуг.

Великого значення в організації різноманітної допомоги українській еміграції відіграли українські допомогові організації США та Канади. У 1946 р. вони створили у Лондоні

Центральне допомогове бюро, яке розгорнуло активну роботу з українськими втікачами. Однак у 1948 р. бюро припинило свою діяльність. Його функції перебрав на себе СУВ. Натомість канадський фонд допомоги створив в англійській зоні Німеччини окрему місію, а Злучений українсько-американський допомоговий фонд відкрив у Мюнхені представництво, яке опікувалося українською еміграцією американської та французької зон окупації у Німеччині та повністю охоплювало Австрію. Реструктуризація діяльності зазначених організацій була пов'язана з активізацією переселенського руху до США та Канади та необхідністю контролювати еміграційний процес до цих країн.

Українці, що перебували у Швейцарії опинилися у досить суперечливому становищі. З одного боку, Швейцарія, що не знала війни, була тією спокійною та затишною країною, де не відбувалася насильницька репатріація. А з іншого – українці у переважній більшості не мали статусу переміщених осіб (ді-пі), а тому були позбавлені можливості отримувати будь-яку допомогу в рамках міжнародних організацій, зокрема, УННРА. Опинившись без грошей, засобів до існування, українські втікачі не мали й особливих перспектив щодо своєї майбутньої долі. Знайти роботу в Швейцарії було складно, а виїхати до Канади чи США – майже нереально, оскільки за власні кошти купити дорогий авіаквиток було неможливо.

Скрутне становище української еміграції у Швейцарії, а це переважно була українська інтелігенція, спонукало до активної співпраці зі швейцарською владою, громадськими та благодійними організаціями. Документи з фонду митрополита Іларіона з архіву Української православної церкви в Канаді свідчать про процес об'єднання різних громадських організацій Швейцарії в єдиний УДК з центром у Женеві, визнаний УННРА. Це було надзвичайно важливим, оскільки тільки за таких умов українці могли набути статусу ді-пі, що, у свою чергу, давало певні пільги: відносно стабільна матеріальна допомога, організація переселення, пошук роботи, купівля квитків на переїзд. Зокрема, митрополит Іларіон, який не мав статусу ді-пі, сам вимушений був облаштувати своє життя, шукати шляхи виїзду до інших країн: США, Канади, Великобританії. У 1946 р. він нарешті отримав дозвіл на в'їзд до Канади, але тривалий час не міг цього зробити з причини браку коштів на авіаквиток, і лише завдяки фінансо-

вій підтримці православної громади Св. Покрови у Вінніпезі, лише у вересні 1947 р. вилетів до Канади.

Цікавою у цьому контексті є чернетка листа митрополита «Доля українських культурних діячів». Перебуваючи сам у притулку «Бетані», без засобів на існування, хворий, Іларіон дбає про долю українських культурних діячів, які потребували невідкладної допомоги. Власне, у листі митрополит Іларіон звертається до Канадського УДК з проханням допомогти хоча б одному професору Добриловському, який був насильно репатрійований і вивезений до радянської України. Пізніше, перебуваючи у Канаді, митрополит Іларіон заснував «Митрополитарний комітет опіки над скитальцями». Цей комітет допомагав тисячам українським біженцям та одягом, і грошима, і харчами. Нужденних було надзвичайно багато. Але Іларіон намагався надати хоча б невелику допомогу. Лист-подяка Українського Допомогового Комітету в Швейцарії від 17 грудня 1947 р. свідчить, що 10 канадських дол., які «Митрополитарний комітет опіки над скитальцями» вислав до Швейцарії на лікування хворих на сухоти українців, без сумніву, були надзвичайно вагомими для людей, які терміново потребували медичної допомоги.

За підтримки й ініціативи митрополита Іларіона у грудні 1945 р. було створено «Українське Об'єднання ім. Шевченка» – допомоговий комітет, який однак через певні обставини, у тому числі і хворобу Іларіона злився з УДК, що його організувала М. Рудницька у лютому 1946 р. Його центральний офіс знаходився у Женеві. Почесним головою УДК у Швейцарії був обраний митрополит Іларіон. Незважаючи на громадські зв'язки М. Рудницької, особливо з міжнародними жіночими організаціями, швейцарський УДК так і не був включений до мережі допомогових установ під керівництвом Лондонського бюро та відповідно не перебував під опікою міжнародних організацій. УДК у Швейцарії проіснував на жертви громадян та інші благодійні внески до 1950 р.

Поступово кількість переміщених осіб в Європі зменшувалася. На 1 серпня 1948 р. з Німеччини до різних країн за даними ЦПУЕ переселилося 33 349 українців, у тому числі до Канади – 5057 чол. [9, с. 117-118]. Ці дані можна вважати цілком умовними, оскільки вони не включають значної кількості переселенців, які не мали статусу ді-пі, а тому вимушені були самостійно шукати шляхи пересе-

лення. Загалом переселення тривало протягом 10 років: з 1947-1957 рр. Тільки за цей час з Європи до Канади іммігрувало 30 тис. українців [5, с. 636-637].

Отже, українські переміщені особи, які знаходилися після Другої світової війни у Європі, переважно з політичних причин не бажали повертатися до СРСР. Обравши складний шлях еміграції, вони тікали подалі з Європи аби не опинитися у руках радянських служб з репатріації. Цей процес тривав аж до другої половини 50-х рр. ХХ ст. Відсутність повноцінної української державності позначилася і на правовій беззахисності українських утікачів перед адміністрацією окупаційних зон. Але навіть за таких несприятливих умов, вони змогли самоорганізуватися, створити допомогові комітети, відкрити школи, розвивати науку тощо. Тільки у повоєнному Мюнхені зосередилося від 5 до 10 тис. представників української гуманітарної та технічної еліти. Всі вони склали інтелектуальний потенціал української спільноти, яка не змогла сповна прислужитися Україні. Однак від цього чи не найбільше втратило і саме тогочасне радянське суспільство.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Взаємини з представникамивлади. Звіт Генерально-го секретаря ОПУЕ в Мюнхені д-ра Якова Маковецького // Особовий архів о. Т. Міненка.
2. Джеррі М. Сейдж. Проблема переміщених осіб // Пу-Гу. Універсальний тижневий журнал. 1948. № 2. Січень.
3. Калхун Ноель. Українські біженці після Другої світової війни – огляд книги та роздуми // Міграція. Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета. URL: <http://migraciya.com.ua/news/migration-trends-in-ukraine-and-worldwide/ua-ukrainian-refugees-after-world-war-ii---a-book-review-and-reflection/>
4. ІРО // Енциклопедія українознавства. Львів: Молоде життя, 1994. Т. 3. С. 885.
5. Кубійович В., Маркусь В. Еміграція // Енциклопедія українознавства. Львів: Молоде життя, 1993. Т. 2.
6. Матеріали інтерв'ювання д-ра Сергія Радчука та п. Надії Шаварської, які перебували у зазначеному таборі, а пізніше виїхали до Канади, де долучилися до активної діяльності у Товаристві «Волинь» у Вінніпезі.
7. Меморіал Українського представництва в Мюнхені в справі признання українців-емігрантів за одноцільну окрему групу // Особовий архів о. Т. Міненка.
8. Можливості поселення українців у Франції // Український бюлетень інформації. На правах рукопису. Рік III. Ч. 7 (50) 30 грудня 1948 р.
9. Мудрий В. Нова українська еміграція // Українці у вільному світі. Ювілейна книга українського народного союзу з нагоди 60-річчя. 1894-1954. Нью-Йорк: Видання українського народного союзу, 1954.
10. Подобед О.А. Медичне обслуговування українських переміщених осіб повоєнної Західної Німеччини // Східноєвропейський історичний вісник. 2017. Вип. 4. С. 101-106. URL: <http://eehb.dspu.edu.ua/article/view/111469/110131>
11. Пресова конференція при ЦПУЕ. Організаційний відділ. – Бюлетень допомогової інформаційної служби. Березень 1948. Ч. 2. С. 12. // Особовий архів о. Т. Міненка.
12. Примаченко Я.Л. Переміщені особи // Енциклопедія історії України (ЕІУ). Т. 8: Па-Прик. Київ: Наукова думка, 2011. С. 128-130.

13. Стрільчук Л.В. Просвітницька діяльність української інтелігенції в таборах для переміщених осіб у західних окупційних зонах (1944-1951 рр.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 3. С. 69-74.

14. Стрільчук Л. В. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 1999. 16 с.

15. Репатріаційні справи // The Ukrainian Cultural and Educational Centre Archives, Winnipeg. F. Central Ukrainian Relief Bureau, London (1945-1950). Вох: са 5-8, f/f. Memorandum.

16. Рудик С.Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни:

причини, особливості, наслідки (1945-1953 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України; Інститут історії України. Київ, 2003. 20 с.

17. Тюрменко І. Становище української еміграції у повостійній Швейцарії (за документами фонду митрополита Іларіона в архіві Української Православної Церкви в Канаді) // Пам'ятки: археографічний щорічник. 2007. Т. 7. С. 23-41.

18. Щигельська Г.О. Українські біженці та переміщені особи в контексті імміграційної політики Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (1947-1950 рр.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 25. Збірник наукових праць. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2017. С. 301-307.

Tiurmenko Iryna

Documentary Ukrainica on the Situation of Ukrainian Displaced Persons in Post-War Europe (1945-1957)

In modern conditions, when Ukraine and European countries have faced a significant increase in the number of refugees and displaced persons as a result of military conflicts, the study of historical experience in solving the crisis issues associated with these categories of population after the Second World War is still topical.

The purpose of the research is to expand the source base of studying the life of Ukrainian displaced persons in postwar Europe, the introduction of previously unknown factual material to the scientific usage.

The paper, on the basis of documentary sources, focuses on the fate of the Ukrainian displaced persons in postwar Europe (1945-1957), their legal status, the attitude of the occupation zones administrations and the reasons for forcible repatriation. Considerable attention is paid to the organization and activity of the Ukrainian Relief Committees in terms of material support, legal protection of Ukrainian refugees and their resettlement from Europe to other countries. In the paper the documents, materials and memoirs of eyewitnesses of those events that have not been involved in the process before are analyzed.

The research concluded that the Ukrainian displaced persons, who stayed after the Second World War in Europe, refused to return to the USSR mainly for political reasons. Having chosen a difficult way of emigration, they fled away from Europe in order not to be in the power of the Soviet repatriation officials. That process lasted until the second half of the 1950's. The absence of full Ukrainian statehood also affected the legal defenselessness of Ukrainian refugees facing the administration of the occupation zones. Though even under such unfavorable conditions, they were able to self-organize, set up relief committees, open schools, promote science, and so on. Tens of thousands of representatives of the Ukrainian intellectual elite of humanities and technical sciences formed the intellectual potential of the Ukrainian community that failed to give its potential to Ukraine. However, it was mostly the Soviet society itself that incurred losses.

Keywords: displaced persons, «DP», Ukrainian Relief Committees, post-war Europe

Надійшла до редакції / Received: 11.07.2018

Схвалено до друку / Accepted: 31.08.2018